

Jerzy Starnawski

Henryk Kowalewicz (20 czerwca
1925 - 16 lutego 1981)

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce
literatury polskiej 73/1/2, 381-385

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

V. K R O N I K A

Z M A R L I

Pamiętnik Literacki LXXIII, 1982, z. 1/2
PL ISSN 0031-0514

HENRYK KOWALEWICZ (20 czerwca 1925 — 16 lutego 1981)

Przedwcześnie, po czwartym zawale serca, zmarł w Poznaniu prof. Henryk Kowalewicz. Urodzony także w Poznaniu, tu odbył studia z zakresu filologii klasycznej w latach 1947—1951, pod kierunkiem profesorów: Witolda Klingera, Jana Sajdaka, Józefa Dziecha. Jako docent prowadził też wówczas wykłady w Uniwersytecie Poznańskim Wiktor Steffen (powołany już wtedy na profesora w Uniwersytecie Wrocławskim). W latach studiów Henryk Kowalewicz, zmuszony do podjęcia pracy zarobkowej, objął (1948) obowiązki bibliotekarza w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu i na całe życie związał się z tą instytucją. Najdłużej pracował w Oddziale Starych Druków. Tu pozostawił najtrwalsze ślady swej działalności bibliotekarza-naukowca. Współ z Józefem Cybertowiczem opracował *Katalog druków polskich XVI wieku* [...] Biblioteki Uniwersyteckiej¹; sam opracował dodatki do katalogu inkunabułów sporządzonego przez Zofię Kawecką i do własnego katalogu druków XVI-wiecznych²; poświęcił osobną pracę średniowiecznym zabytkom języka polskiego w zbiorach Biblioteki³. Doszedł do stanowiska wicedyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej; w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, utworzonym w r. 1972, pełnił również obowiązki wicedyrektora, prowadził wykłady i seminaria z historii książki i bibliotek; kształcił studentów bibliotekoznawstwa.

¹ J. Cybertowicz, H. Kowalewicz, *Katalog druków polskich XVI wieku Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*. Poznań 1963, maszynopis powielany.

² Z. Kawecką, *Materiały do katalogu inkunabułów Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Poznańskiego” 1960, nr 29. Biblioteka Główna, z. 1, s. 87—143. — H. Kowalewicz, *Dodatki do katalogów: inkunabułów i druków polskich XVI w. Biblioteki UAM w Poznaniu*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu” 1970. Biblioteka, z. 9, s. 164—220.

³ *Sredniowieczne zabytki języka polskiego w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu” 1965, z. 5, s. 69—164; z. 7, s. 50—77.

Droga od magisterium z filologii klasycznej do profesury w zakresie bibliotekoznawstwa była długa, ale była to droga wysadzona drzewami owocującymi. Badaczem literatury antycznej Kowalewicz nie był, trud życia całego poświęcił mediewistyce literackiej w Polsce. Że jest to naturalna domena filologów klasycznych, rozumiemy dobrze, mając na uwadze dwujęzyczność naszej najdawniejszej literatury. I dobrze zdajemy sobie sprawę z tego, ile wniósł w mediewistykę polską Ryszard Gansiniec, a w pokoleniu następnym Marian Plezia.

Ale równocześnie myśleć trzeba o zaniedbaniach, o tym, na co oczekujemy od dawna i czego ciągle nie ma. Gdy na pamiętnym Zjeździe imienia Jana Kochanowskiego w Krakowie (1884), na którym narodziło się nowoczesne edytorstwo polskie, uchwalono podjęcie serii wydawniczej „Corpus Antiquissimorum Poëtarum Poloniae Latinorum usque ad Joannem Cochranovium”, przewidziano tom 1 tego cyklu dla średniowiecznej poezji. Taki tom nie ukazał się nigdy; jedynie dzięki Wilhelmowi Bruchnalskiemu mamy możliwość jakiejś takiej orientacji bibliograficznej⁴. Kamień węgielny dla prac mających wypełnić ową lukę położył, o czym za chwilę, Henryk Kowalewicz.

Nie było to pierwsze naukowe przedsięwzięcie autora, który już parę lat wcześniej stanął mocno na gruncie łacińsko-polskiego średniowiecznego piśmiennictwa. Znaczące prace Kowalewicza zaczęły się ukazywać w momencie, gdy autor liczył sobie ponad trzydziestkę, ale były to od początku jego naukowej twórczości prace doniosłe i wykonane doskonale. Debiutem autora było wydanie wespół z Władysławem Kuraszkiwiczem tomu 1 *Wielkopolskich rot sądowych*⁵. Tekst łaciński w wielotomowej edycji opracował Kowalewicz, tekst polski — Kuraszkiwicz. Wydanie to jest bardzo cenne zarówno dla historyków, jak i dla językoznawców; patronuje mu, począwszy od tomu 3, Komitet Językoznawstwa PAN.

Odpryski od głównego nurtu poszukiwań badawczych Kowalewicza ukazywały się w „Pamiętniku Literackim”, tworząc rodzaj cyklu autorskiego. Badacz zaprezentował więc najpierw dwie łacińskie pieśni średniowieczne wpisane w inkunabule Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu: *Historię o Trzech Królach* i *Pieśń przed wojną z Turkami*. Następnie z rękopiśmiennych dodatków do tegoż inkunabułu wydał dwa dalsze zabytki, tym razem polski i łaciński, a mia-

⁴ Zob. W. Bruchnalski, *Poezja polska średniowieczna*. W zbiorowym dziele: *Dzieje literatury pięknej w Polsce*. Cz. 1. Kraków 1918, s. 47—12. Wyd. 2, pt. *Łacińska i polska poezja w Polsce średniowiecznej*, w: jw., Kraków 1935, s. 1—72. Przedruk w: W. Bruchnalski, *Między średniowieczem a romantyzmem*. Warszawa 1975, s. 31—94.

⁵ *Wielkopolskie rotły sądowe XIV—XV wieku*. T. 1: *Roty poznańskie*. Poznań 1959. W następnych latach ukazały się tomy: 2: *Roty pyzderskie*. Warszawa 1960; 3: *Roty kościańskie*. Wrocław 1967; 4: *Roty kaliskie*. Wrocław 1974; 5: *Roty gnieźnieńskie i konińskie*. Wrocław 1981.

nowicie: pieśń *Cesarzowno wszech naświętsza* (z łacińskim pierwowzorem) i wiersz *Mater venustissima*, łaciński pierwowzór pieśni *Maryja, panno szlachetna*. Z kolei ustalił na podstawie rękopisów krakowskiego i wrocławskiego (oba odpisy XV-wieczne) poprawny tekst łacińskiej pieśni o wójcie Albercie, odnoszącej się do wydarzeń z XIV wieku. Wiedzę o średniowiecznej poezji żaków krakowskich uporządkował i wzbogacił nowymi znaleziskami⁶.

W roku 1963 odbyła się w Uniwersytecie Warszawskim doktoryzacja Henryka Kowalewicza. Promotorem był Kazimierz Kumaniecki. Jako podstawa przyjęte zostało obszerne studium pt. *Polska twórczość sekwencyjna wieków średnich*⁷ — prawdziwa monografia zagadnienia, ważna i konstrukcyjnie, i materiałowo. Tej pracy towarzyszyła edycja sekwencyj w redagowanej przez Kumanieckiego serii „Bibliotheca Latina Medii et Recentioris Aevi” (t. 14)⁸. Tą właśnie pracą postawił autor w pełnym tego słowa znaczeniu kamień węgielny edycji gromadzącej całą łacińską poezję średniowieczną w Polsce, stworzył pierwszy wolumen planowanego tomu.

Doktorat stanowił już właściwie formalne uwieńczenie niemałego trudu badawczego, tytuł naukowy otrzymał uczony o cenionym i stale rosnącym dorobku. Toteż habilitacja nastąpiła wkrótce potem (1968), w Uniwersytecie Poznańskim, na podstawie pracy pt. *Zasób, zasięg terytorialny i chronologia polsko-łacińskiej liryki średniowiecznej*⁹. Odkrywcą wielu tekstów, poprzednio nie znanych, był także monografistą całej dziedziny, umiejącym spojrzeć syntetycznie na przedmiot swych badań.

Odpryski o charakterze odkrywczym z zakresu polsko-łacińskiej poezji średniowiecznej mnożyły się w dalszym ciągu: na łamach „Eos” ujrzała światło dzienne najpierw rozprawka tekstologiczna dotycząca prawie nie znanego łacińskiego poematu Kallimacha (Filippa Buonaccorsiego), z kolei rozprawa porządkująca twórczość liryczną Stanisława Ciołka i ustalająca jego kanon tekstowy¹⁰. W poświęconym św. Stani-

⁶ Oto tytuły prac publikowanych w „Pamiętniku Literackim”: „*Historia o Trzech Królach*” i „*Pieśń przed wojną z Turkami*”. *Dwa zabytki polsko-łacińskiej poezji średniowiecznej*. 1960, z. 3, s. 261—272; *Pieśń „Cesarzowno wszech naświętsza” i łaciński pierwowzór pieśni „Maryja, panno szlachetna”*. *Nieznane zabytki polskiej i łacińskiej poezji bernardyńskiej*. 1962, z. 2, s. 463—473; *Pieśń o wójcie krakowskim Albercie*. 1965, z. 3, s. 125—138; *Średniowieczna poezja polskich żaków*. 1973, z. 1, s. 195—216; *Średniowieczne zabytki poezji waganekiej i „Quo miser exul” oraz „Heu, qui quondam claruit”*. 1976, z. 4, s. 191—198.

⁷ Druk w zbiorze: *Średniowiecze. Studia o kulturze*. T. 2. Wrocław 1965.

⁸ *Cantica Medii Aevi Polono-Latina*. T. 1: *Sequentiae*. Ed. H. Kowalewicz. Varsaviae 1964.

⁹ Poznań 1967, maszynopis powielony.

¹⁰ *Rekonstrukcja pierwotnej wersji mało znanego poematu Filipa Kallimacha. „Eos”* 1972, s. 319—331; *Twórczość liryczna Stanisława Ciołka*. Wydał H. Kowalewicz. „Eos” 1977, s. 151—162.

sławowi tomie monograficznym „Analecta Cracoviensia” rozprawie Mariana Plezi, porządkującego źródła historyczne związane ze świętym, oraz pracy Tadeusza Ulewicza, który zajął się literackimi dziejami kultu, towarzyszy rzecz dotycząca średniowiecznej liryki liturgicznej o św. Stanisławie, pióra Kowalewicza¹¹.

Gdy w r. 1972 Juliusz Nowak-Dłużewski zainicjował, na krótko przed śmiercią, serię „Silva Medii et Recentioris Aevi” w Instytucie Wydawniczym „Pax”, Kowalewicz stał się członkiem Komitetu Redakcyjnego i jednym z najbardziej aktywnych współpracowników edytorskich. Zajął się już nie tylko poezją, ale i prozą średniowieczną. Dwa średniowieczne „opowiadania” złożyły tom 3 owej serii (1974), wzbogacony opracowaniem muzycznym Mirosława Perza¹². Doniosły był udział Kowalewicza w tomie 5 serii, pt. *Z przeszłości* (1977); wydał tam mianowicie *Secretum Psalterii* — rymowany psalterz średniowieczny¹³. Do tomu 6, *Ze starych rękopisów* (1979), włączył zaś opracowanie poetyckiego tekstu Ładysława z Gielniowa i dotychczas nie znanego średniowiecznego listu¹⁴. Nie doczekał już druku pracy: *Historia obrazu Najświętszej Maryi Panny. Edycja tekstów*, mającej się ukazać również w wydawnictwie „Pax”¹⁵.

Nie trzeba chyba długo uzasadniać twierdzenia, że, nie ujmując niczego profesorom, u których Kowalewicz studiował, właściwy profil naukowy zawdzięcza on w dużej mierze swemu promotorowi, Kazimierzowi Kumanieckiemu, w większej jeszcze zaś — najwybitniejszemu spośród żyjących dziś badaczy średniowiecznej łaciny, Marianowi Plezi. Plezia był, jak wielokrotnie wspominał Kowalewicz, inspiratorem i recenzentem wewnętrznym licznych jego prac. W twórczości Kowalewicza jedna cecha wydaje się najbardziej zasadnicza: wyrównany poziom. Każda praca, od najdrobniejszego przyczynku począwszy, jest odkrywczą, każda podana z należytą oprawą naukową, zgodnie ze współcześnie panującymi zasadami. Rzeczy słabych, nie dopracowanych do końca, nie ma tu zupełnie.

Pozostaje na zakończenie jedna jeszcze sprawa: Kowalewicz-profe-

¹¹ *Zabytki średniowiecznej liryki liturgicznej o świętym Stanisławie*. „Analecta Cracoviensia” t. 11 (1979, druk.: 1981), s. 221—248.

¹² *Z opowiadań średniowiecznych*. *Michael de Clepardia: „Sermo de luxuria cum exemplo de abbate a diabolo recepto”*. *Frater Severinus: „Coronula, sive Koronka”*. Wydał H. Kowalewicz. Opracowanie muzyczne Koronki M. Perz. Warszawa 1974.

¹³ H. Kowalewicz, „*Secretum Psalterii*” — rymowany psalterz średniowieczny. W zbiorze: *Z przeszłości*. Warszawa 1977, s. 1—116.

¹⁴ Ładysław z Gielniowa, „*Ad Cantica Canticatorum*”. Rymowana parafraza „*Pieśni nad pieśniami*”. Wydał H. Kowalewicz. W zbiorze: *Ze starych rękopisów*. Warszawa 1979, s. 3—38; *List zakonnika z Kalisza do opata wrocławskiego*. Wydał H. Kowalewicz. W: *iw.*, s. 39—45.

¹⁵ Informacja dra Wiesława Wydry (list z 29 III 1981); szereg innych danych biograficznych i bibliograficznych zawdzięcza autor również drowi Wydrze.

sor. Jak zauważono, późno zgłosił się do pracy naukowej, późno też został profesorem: nominację na profesora nadzwyczajnego otrzymał w 1975 roku. Do stopnia magisterskiego przygotowywał przyszłych bibliotekarzy, ale dorobek jego świadczy dowodnie, iż chętniej by wykladał i prowadził seminaria z zakresu neolatynistyki. Myśleliśmy wspólnie (Henryk Kowalewicz, Stefan Zabłocki i podpisany) o założeniu w którymś z uniwersytetów polskich studium neolatynistycznego. Projekt ten nie został, jak dotąd, uwieńczony realizacją. Gdy zaś na Uniwersytecie Łódzkim przybrało kształt realny Podyplomowe Studium Neolatynistyczne, pojawienie się Henryka Kowalewicza w tej placówce z jednym choćby wykładem stało się niemożliwe wskutek jego kolejnych zawałów serca.

Był natomiast Kowalewicz szczęśliwym profesorem jako promotor dwu doskonale przygotowanych doktorantów. Do niego odnoszą się także słowa, które tak pięknie sformułował Stanisław Pigoń w stosunku do Stefana Kołaczковского:

Ze swej mennicy promotorskiej w ciągu paroletniej zaledwie działalności na katedrze wypuścił monet niewiele, ale sztuka w sztukę — dukaty¹⁶.

Jakie „dukaty” były uczniami Kołaczковского? Wszyscy to wiemy: Kazimierz Wyka, Waław Kubacki, Józef Spytkowski, Stanisław Sierotwiński, Jan Nowakowski...

Henryk Kowalewicz wypromował Wiesława Wydrę na podstawie pracy monograficznej *Polskie dekalogi średniowieczne*¹⁷ i Franciszka Pilarczyka na podstawie dysertacji *Polsko-łacińska i polska poezja heraldyczna w drukach polskich XVI wieku*. Pierwszy z wymienionych to nie tylko uczeń, ale i — jak wolno sądzić — następca swego mistrza, mediewista o bogatym już, mimo młodego wieku, i bardzo odkrywczym dorobku. Drugi nie ogłosił jeszcze całej swej pracy, będącej owocem dużego trudu szperackiego¹⁸. Sukcesem jego jest m. in. wprowadzenie oczywistej emendacji we fragmencie tekstu Sępa Szarzyńskiego wydawanym błędnie przez edytorów będących znakomitościami. Przyjdzie czas, że doktoranci wypowiedzą się w pełni.

Uczestnicząc jako recenzent w obu wymienionych przewodach doktorskich, miałem możność przekonać się o tym, jak doskonała była opieka Henryka Kowalewicza nad młodszymi kolegami po fachu. Śmierć przedwczesna uczonego i pedagoga jest niepowetowaną stratą naszej mediewistyki literackiej.

Jerzy Starnawski

¹⁶ S. Pigoń, *Wprowadzenie*. W: S. Kołaczkowski, *Pisma wybrane*. T. 1. Warszawa 1968, s. 12.

¹⁷ Warszawa 1973. „*Silva Medii et Recentioris Aevi*”. T. 2.

¹⁸ Rzecz w druku.